

Konstruktív ellentmondások a generatív szintaxisban¹

Kertész András
Rákosi Csilla

1. Problémafelvetés

Az ellentmondástalanság elve szerint egyetlen állítás sem lehet egyszerre igaz és hamis. Több mint 2000 éven át, Arisztotelész *Metafiziká*-ja óta közhelynek számított, hogy a racionalitás összeegyeztethetetlen az ellentmondások fenntartásával. Mivel egy ellentmondó kijelentéspárból bármely kijelentés levezethető, egy inkonzisztens tudományos elmélet éppen arra válna alkalmatlanná, amire szolgálnia kellene, vagyis a világra vonatkozó ismeretek megfogalmazására és rendszerezésére (l. pl. Popper 1997 [1934]: 118k., 1963: 313).

Ugyanakkor az utóbbi években az ellentmondások megítélésében fordulat következett be:

„Ma már általánosan elfogadott az a nézet, hogy fejlődésének valamely pontján szinte *minden* tudományos elmélet *vagy inkonzisztens, vagy összeegyeztethetetlen* más, elfogadott elméleti vagy empirikus hipotézisekkel. Egyre több tudós ismeri fel, hogy az inkonzisztencia *nem feltétlenül jelenti a helyes érvelés végét.*” (Meheus 2002: VII; kiemelés tőlünk)

Az ellentmondások értékelése és kezelése a legfontosabb nyitott problémák egyike a tudományelméletben:

„[...] az a feladatunk, hogy megpróbáljuk jobban megérteni, hogyan kezelik az inkonzisztenciát és a hasonló inkompatibilitási problémákat a tudományos kutatás gyakorlatában, és ezzel összefüggésben az idealizált gyakorlat jobb modelljeit dolgozzunk ki inkonzisztencia-toleráns logikák és módszertanok segítségével.” (Nickles 2002: 2)

¹ Jelen írás az MTA-DE-PTE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport keretében az OTKA K 77823 és a TAMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 projekt támogatásával készült. Rákosi Csilla hozzájárulását a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj is támogatta. Köszönetet mondunk a cikk anonim lektorának értékes megjegyzéseiért.

A fenti idézetek értelmében nyilvánvaló, hogy olyan *m e t a e l m é l e t i k r i t é r i u m o k a t* kell kidolgozni, amelyek lehetővé teszik az ellentmondások tipizálását, értékelését és lehetséges kezelésmódjainak kidolgozását. Egy ilyen kritériumrendszer bemutatása természetesen meghaladja ezen írás kereteit. Ezért meggondolásainkat egyetlen részproblémára szűkítjük, melyet egy generatív szintaktikai esettanulmány segítségével illusztrálunk: Zubizarreta 1982-ben megvédett doktori értekezésének a spanyol és olasz módbeli segédigék főigéi és segédigéi tulajdonságait elemző gondolatmenetére (ugyanezen példa részben más szempontokon alapuló elemzéséhez l. Kertész 2011).

A jelen írás célja, hogy a következő problémákra keressen megoldást:

- (P)(a) Vannak-e olyan ellentmondások, amelyek toleranciája nem csupán időleges, hanem tartósan és egyértelműen konstruktív szerepet játszik a szintaktikai elméletalkotási folyamatban?
- (b) Milyen metaelméleti keretben reprezentálhatók és értékelhetők az ebbe a típusba tartozó ellentmondások?
- (c) Milyen feltételek mellett alkalmazható az ellentmondások tolerálásának ezen módja?

Írásunk 2. fejezetében amellett fogunk érvelni, hogy Zubizarreta 1982-es doktori értekezésében az olasz és a spanyol módbeli segédigék viselkedésének generatív nyelvészeti modellje egy ellentmondás tartós toleranciájára épül. Ez alapján (P)(a)-ra igenlő választ adhatunk. A 3. fejezet bemutatja a plauzibilis érvelés p-modelljének (P)(b) megoldása szempontjából releváns aspektusait. A 4. fejezetben Zubizarreta érvelésére alkalmazzuk az említett metaelméleti modellt, bemutatva azt a stratégiát, amelynek segítségével Zubizarreta elmélete konstruktív módon alkalmazza az inkonzisztencia-tolerancia elvét.

2. (P)(a): Inkonzisztencia-tolerancia Zubizarreta (1982)-ben

Zubizarreta (1982) a spanyol és olasz módbeli segédigék viselkedésének magyarázatára a következő két hipotézist állítja fel:

- (H) A módbeli segédigék a spanyolban és az olaszban úgy viselkednek, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).
- (~H) A módbeli segédigék a spanyolban és az olaszban nem úgy viselkednek, mint a főigék.

Mind H -t, mind a negációját számos szintaktikai teszt támasztja alá, és ezért egyik hipotézis sem adható fel.

I. H -t a következő tesztek támasztják alá:

1. A spanyolban a módbeli segédigék és a főigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból, a segédigéké viszont nem hagyható el.
2. A tagadószó a módbeli segédige és annak igei argumentuma között áll a spanyolban. Ugyanez áll a főigékre is, a segédigékénél viszont nem ez a helyzet: a tagadószó nem állhat a segédige és annak igei argumentuma között.
3. A módbeli segédigék – akárcsak a főigék – megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon; a segédigék ezzel szemben nem engedik meg.

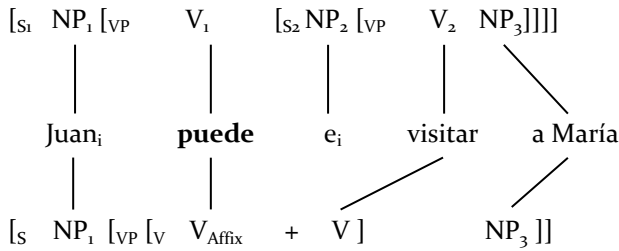
Zubizarreta a következő forrást is felhasználta:

4. Rizzi (1978) szerint a módbeli segédigék az olaszban is úgy viselkednek számos szempontból, mint a főigék.

II. Az alábbi tesztek viszont $\sim H$ mellett szólnak:

1. A módbeli segédigék a segédigékhez hasonlóan megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk, a főigék viszont nem engedik meg.
2. A módbeli segédigék, akárcsak a segédigék, megengedik a személytelen *si*-passzívet a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívet az olaszban; a főigék ezzel szemben nem engedik meg.

Azt láthatjuk, hogy bizonyos tesztek a H hipotézist támasztják alá, míg más tesztek H negációját, vagyis Zubizarreta elmélete inkonzisztens. Az inkonzisztencia-kezelés azon konzervatív módja, hogy adjuk fel az ellentmondás valamelyik tagját, nem tűnik járhatónak: akármelyik hipotézist adnánk is fel, az alátámasztásukra felhasznált adatok a megmaradó hipotézist cáfoló ellenpéldákká válnának. Ezért Zubizarreta – mint azt az 1. ábra mutatja – olyan megoldás mellett dönt, amely megtartja mindkét hipotézist. A módbeli segédigét tartalmazó spanyol és olasz mondatokat két párhuzamos struktúrát tartalmazó reprezentáció segítségével ábrázolja (Zubizarreta 1982: 161):

1. ábra

Az ábrán a felső szerkezet H -nak, az alsó pedig $\sim H$ -nak felel meg. A kettős ágrajz azt jelenti, hogy Zubizarreta szerint a spanyol és olasz módbeli segédigék viselkedése egy olyan elméleti keretben írható le, amely a H és $\sim H$ közötti inkonzisztencia tolerálására épül. Ez a megoldás nem az ellentmondás átmeneti toleranciáját jelenti, hanem annak tartós elfogadását feltételezi. Ez pedig azt jelenti, hogy (P)(a)-ra igenlő választ kell adnunk. A következő lépésben ezert (P)(b)-re kell válaszolnunk egy olyan metaelméleti keret felvázolásával, amely képes kezelni az inkonzisztencia toleranciáját.

3. (P)(b): Egy lehetséges metaelméleti modell

Mint azt Kertész és Rákosi (2012) megmutatta, az elméleti nyelvészet nem rendelkezik olyan eszközzel, amelynek segítségével az ilyen típusú ellentmondások reprezentálhatók és értékelhetők volnának, és javaslatot tett egy olyan metaelméleti modellre, amely alkalmas lehet erre a feladatra.

A plauzibilis érvelés p-modellje az ellentmondások fellépését a tudományos elméletalkotás elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen velejáróiként, olyan problémákként értelmezi, amelyek megoldására való törekvés az elméletalkotási folyamat motorja. A p-modell alap gondolata az, hogy a nyelvészeti elméletek szerkezete a plauzibilis érvelés technikáin alapul. A modellünket Pólya György és Nicholas Rescher gondolatai motiválták (vö. pl. Pólya 1989, 1994; Rescher 1976, 1987), és – többek között – Kertész és Rákosi (2012)-ben fejtettük ki. Ebben a fejezetben röviden összefoglaljuk legfontosabb elemeit, amelyek a (P)(b) megoldása szempontjából relevánsak.

(i) **Plauzibilis kijelentések.** Hipotéziseink többnyire nem bizonyosan igaz állítások, hanem csupán többé-kevésbé plauzibilis kijelentések: hajlandóak vagyunk bizonyos mértékig elfogadni őket, mivel bizonyos források alátámasztják őket.² A plauzibilitás fokozatos és

² Ilyen – többé-kevésbé megbízható – források például a korpuszok, az elméletek, sejtések, az anyanyelvi beszélők nyelvi intuíciója, kísérletek, kérdőívek, történelmi

erősen forrásfüggő. Előfordulhat, hogy egy kijelentés erősen plauzibilis egy forrás alapján, de kevésbé plauzibilis más források alapján. Az is lehetséges, hogy egyes források az adott kijelentés negáltját támasztják alá, és így implauzibilissé teszik. Továbbá, ha több forrás is alátámaszt egy kijelentést, akkor annak plauzibilitási értéke magasabb ezen források összessége alapján, mint a források bármelyike alapján önmagában.

(ii) **Plauzibilis következtetések.** Az olyan deduktív következtetések, amelyeknek premisszái bizonyosan igazak, biztosítják a konklúzió igazságát is. Többnyire azonban vagy nem áll fenn logikai következményreláció a premisszák és a konklúzió között, vagy legalább egy premissza nem bizonyosan igaz, hanem csupán plauzibilis a rendelkezésünkre álló források alapján. Sőt e két eset együttesen is előfordulhat. Ilyenkor **plauzibilis következtetéssel** van dolgunk, amely képes arra, hogy a premisszák tartalma és plauzibilitási értéke alapján plauzibilissé – de nem bizonyosan igazzá – tegye a konklúziót. Az ilyen következtetések esetében a premisszák és a konklúzió közötti viszony nem redukálható a logikai szerkezetük közötti viszonyra, hanem mindig valamilyen szemantikai reláción alapul: például ok-okozati összefüggés, analógia, hasonlóság, jel, szükséges vagy lehetséges feltétel, részegész viszony stb.

(iii) **A p-kontextus.** A p-kontextus felöleli a forrásokat, amelyek segítségével a kijelentések plauzibilitási értéke megítélhető, magukat a kijelentéseket és releváns tulajdonságaikat (például a plauzibilitási értéküket a p-kontextusban található források alapján, a logikai és szemantikai szerkezetüket). A p-kontextus egyes elemeire vonatkozó módszertani eszközök is a p-kontextus részét képezik (például az ellentmondások kezelésének stratégiái, a források megbízhatóságának megítélésének módszerei stb.); az ezek használatára vonatkozó kritériumok szintén a p-kontextushoz tartoznak.

(iv) **A p-kontextus információs alul- és túldetermináltsága.** Előfordulhat, hogy a p-kontextusban található források túl sok információt szolgáltatnak abban az értelemben, hogy van olyan kijelentés, amely bizonyos források alapján plauzibilis, míg más források alapján a negációja az. Az ilyen esetekben a p-kontextus információsan **túldeterminált**, és a p-kontextushoz tartozó kijelentések halmaza **p-inkonzisztens** (Rescher 1976: 2, Rescher és Brandom 1980: 3kk.). Az is lehetséges, hogy a p-kontextus információsan **aluldeterminált** (Rescher és Brandom 1980: 3kk.). Az információs aluldetermináltság tipikus esete a p-kontextus **hiányosság**a, azaz az az eset, amikor vannak olyan kijelentések,

amelyek se nem plauzibilisek (határesetben: bizonyosan igazak), se nem implauzibilisek (határesetben: bizonyosan hamisak) a rendelkezésünkre álló források egyike alapján sem. A p-kontextus lehet egyszerre információsan alul- és túldeterminált is.

(v) *Problémák, megoldásaik és feloldásuk.* Az információs alul- és túldetermináltság eseteit *problémákna* k nevezzük. Ha a p-kontextust alul- és/vagy túldetermináltság jellemzi, akkor *problematikusna* k hívjuk. A problémák megoldásához a p-kontextust elemeinek felülvizsgálatával újra kell értékelnünk (l. ehhez (vi)-ot is). Egy probléma egy *megoldását* akkor kapjuk meg, ha egy olyan p-kontextushoz jutunk, amelyben (a) a p-kontextusban található források egységesen a kérdéses kijelentés mellett vagy ellene szólnak, azaz vagy egyértelműen plauzibilis, vagy egyértelműen implauzibilis a források összessége alapján, vagy (b) a p-inkonzisztenciát generáló kijelentések reprezentálhatók oly módon, hogy szisztematikusan elvlasztjuk őket, és ez a szétválasztás jól motivált.³

Egy problémának több megoldása is lehet. A probléma *feloldása* az adott probléma megoldásai közül az, amelyik az elfogadott kritériumok és a rendelkezésünkre álló információ alapján a legjobb.

(vi) *Plauzibilis érvelés.* Ahhoz, hogy megtaláljuk az adott p-probléma megoldásait és feloldását, olyan heurisztikus eszközre van szükségünk, amely lehetővé teszi a p-kontextus felülvizsgálatát. Ezt a heurisztikus eszközt *plauzibilis érvelésnek* nevezzük. Leegyszerűsítve a plauzibilis érvelés egy problematikus p-kontextus átalakítása egy olyan p-kontextussá, amely már nem (vagy legalábbis kevésbé) problematikus. Ez felöleli a problematikus p-kontextus fokozatos újraértékelését, a problémák lehetséges megoldásainak kidolgozását, az alternatív megoldások értékelését és összevetését. A cél az, hogy minden elérhető megoldást megtaláljunk, és eldöntsük, melyiküket fogadhatjuk el az adott p-probléma feloldásaként.

(vii) *A plauzibilis érvelés ciklikussága.* A plauzibilis érvelés fenti jellemzése jelzi, hogy az argumentációs folyamat alapvetően nem lineáris, hiszen egy problematikus p-kontextus újraértékelése rendszerint nem vezet azonnal problémamentes p-kontextushoz, hanem új problémákat generálhat. Ez megkövetelheti a korábbi döntések felülvizsgálatát, más alternatívák kipróbálását stb. Következésképpen az argumentációs folyamat során újra és újra visszatérünk az adott problémákhoz, és újraértékeljük a kijelentések elfogadásáról vagy elvetéséről, a források megbízhatóságáról, a kijelentések plauzibilitási értékéről, a

³ A (b) típusba tartozó megoldásokat *parakonzisztens megoldásokna* k nevezzük, melyek két (a)-beli megoldás szuperpozíciójaként hozhatók létre. L. még ehhez Rescher és Brandom (1980).

metodológiai elvek használhatóságáról, a következtetésekkel kapott konklúziókról stb. hozott korábbi döntéseinket. Röviden: *v i s s z a - m e n ő l e g e s e n ú j r a é r t é k e l j ü k a r e n d e l k e z é s ü n k r e á l l ó i n f o r m á c i ó k a t* (vö. Rescher 1976, 1987). Így a visszamenőleges újraértékelés *c i k l i k u s* természetű (l. 2. ábra).

Egy érvelési ciklus a plauzibilis érvelési folyamat egy szakasza, mely kidolgozza a kiinduló kontextusban található problémák egy új megoldását, és megvizsgálja, hogy ez a megoldás ezen problémák feloldását nyújtja-e. Tartalmazhat *a l c i k l u s o k a t* is, amelyek az adott ciklus valamely döntését vizsgálják felül, és visszaviszik az argumentációs folyamatot a ciklus egy korábbi szakaszához. A ciklusok három fő szakaszból állnak.

Először is *l é t r e k e l l h o z n u n k* egy új p-kontextus változatot. Bemutatjuk azokat a hipotéziseket, forrásokat, metodológiai elveket, amelyeket elfogadunk, és amelyeket az argumentációs folyamat következő szakasza (ciklusa) kiindulópontjának tekintünk. Az új p-kontextus tartalmazhatja a kiinduló problémát (azaz előfordulhat benne a p-inkonzisztencia mindkét tagja, vagy p-hiányos maradhat)⁴, kidolgozható a rivális hipotézisek egyikére építve, elhagyva a másikat, lehet egy korábbi p-kontextus változat folytatása (azaz az érvelési folyamat visszatérhet egy korábbi szakaszához), vagy két alternatív p-kontextus változatot kombinálva együtt dolgozhatja ki őket, azonban szisztematikusan módon elkülönítve őket.

Másodszor: az új p-kontextus változatot *k i k e l l d o l g o z n i*. Ennek érdekében a p-kontextusban található forrásokból olyan információkat próbálunk gyűjteni, amelyek relevánsnak tűnnek a kiinduló p-problémák megoldásakor. Ezért a p-kontextust *k i k e l l b ő v í t e n i* oly módon, hogy további kijelentésekhez rendelünk plauzibilitási értéket még fel nem használt források és új következtetések segítségével, vagy még nem alkalmazott módszereket vetünk be, vagy új kritériumokat dolgozunk ki, stb. A kapott információkat megszerezni kell. Ez azt jelenti, hogy a kibővített p-kontextust *k o o r d i n á l n i* kell: össze kell vetnünk a kijelentéseknek a régi és az új forrásokból származó plauzibilitási értékeit, releváns tulajdonságaikat, továbbá a források megbízhatóságára vonatkozó információkat. Ezután a koordinált kontextust *m ó d o s í t a n i* kell; ki kell dolgozni azt a p-kontextust, amelyet a kiinduló kontextus felülvizsgált, újraértékelt változatának, a kiinduló probléma egy megoldásának tekintünk. Például meg kell határozni a kijelentések plauzibilitási értékét a rendelkezésünkre álló források összessége alapján; el kell döntenünk, hogy mely forrásokat tekintünk megbízhatatlannak, és az ezekből származó információkat törölnünk kell; bizonyos

⁴ Ez rendszerint az első ciklus(ok) sajátossága.

módszertani elveket fel kell adnunk vagy módosítanunk kell, vagy újakat kell elfogadnunk; az utóbbiak alapján további forrásokat tekinthetünk megbízhatónak és használhatunk fel, stb.

Harmadszor: **össze kell vetnünk** a kidolgozott p-kontextus változatokat a riválisaival: jobb megoldása-e a kiinduló p-problémáknak, feloldásukat nyújtja-e (azaz az elérhető megoldások legjobbika-e)? Ha nem jobb, mint a korábbi ciklusokban kapott megoldások, vagy még nem tekinthető megoldásnak, akkor vissza kell térnünk ehhez a ciklushoz, és újabb alciklus indításával jobban ki kell dolgoznunk.

(viii) **A plauzibilis érvelés prizmatikus sága.** A plauzibilis érvelés nem csupán ciklikus, hanem **prizmatikus** is. Ez azt jelenti, hogy a ciklusok folyamatosan módosítják azt a perspektívát, amelyből a p-kontextushoz tartozó információkat értékeljük (vö. Rescher 1987).

Ily módon újra és újra módosítjuk a p-kontextust, és – amennyiben nem jutunk el a kiinduló problémák feloldásáig – új, újraértékelt változatait hozzuk létre. Így az újabb és újabb érvelési ciklusok fokozatosan különböző kijelentés-, plauzibilitásiérték-, forrás- és módszertanielvkonstellációkat, azaz **rivális megoldásokat** hoznak létre. Ciklikus visszatérések természetesen egy cikluson belül is lehetségesek, mint azt a 2. ábrán láthatjuk. Ha későbbi információk fényében nem vagyunk elégedettek a ciklus valamely lépésének végrehajtásával, akkor új alciklust indíthatunk.

A plauzibilis érvelés egyik konstitutív tulajdonsága az, hogy a p-kontextus újraértékelése rendszerint nem lehet teljes. Gyakran gyakorlati korlátokba ütközünk, melyek nem teszik lehetővé például, hogy a kiinduló p-kontextusban található minden forrást figyelembe vegyünk, hogy minden potenciálisan bennük rejlő információt felszínre hozzunk, vagy hogy a p-kontextus koordinálása során teljes körű konzisztenciavizsgálatot hajtsunk végre. A ciklikus visszatérések során nem dolgozhatunk ki és vethetünk össze minden lehetséges megoldást vagy megoldásjelöltet. Ezért **probléma megoldási stratégiákat** kell alkalmaznunk, melyek biztosítják, hogy az érvelési folyamat egy viszonylag átfogó információmennyiséget vegyen figyelembe. A 2. ábrán látható lépések részleges végrehajtásával az ilyen heurisztikák lehetővé teszik, hogy eljussunk a vizsgált problémák viszonylag nagy számú megoldásához és ezáltal a problémák megbízható feloldásáig – legalábbis az adott gyakorlati korlátok között.

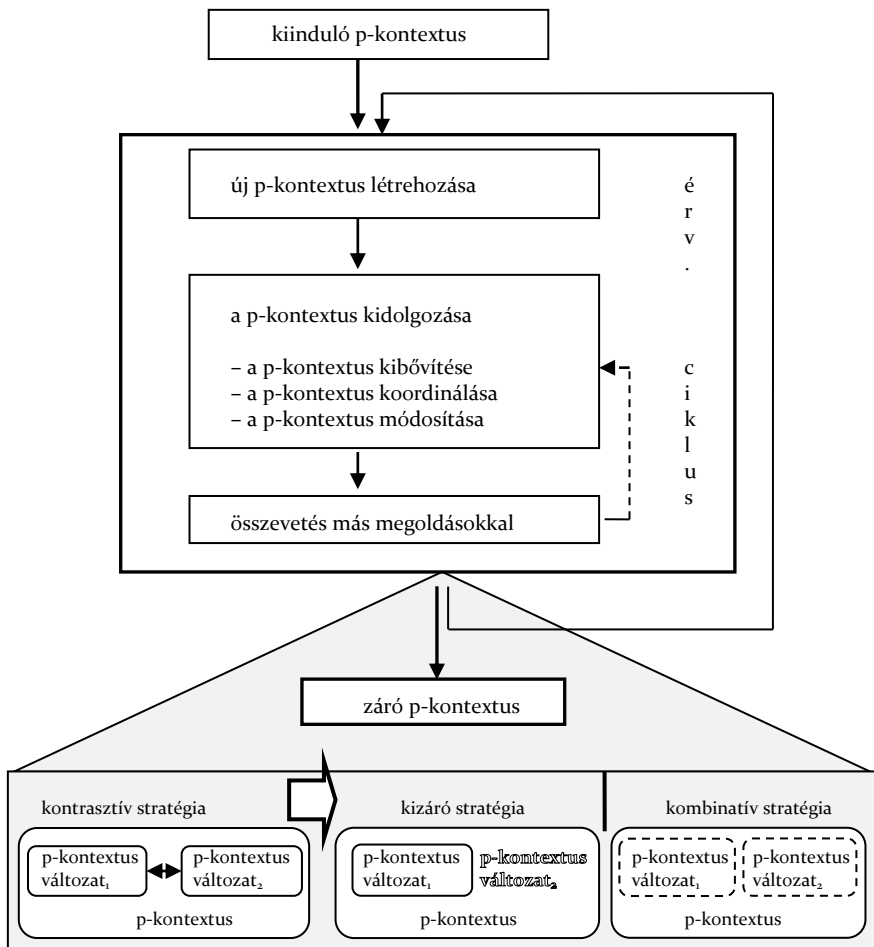
Heurisztikus megfontolásokat is igényel a perspektíva kiválasztása, amelyből p-kontextus kidolgozásának aktuális állását vizsgáljuk, hiszen nincsenek olyan egzakt kritériumok, amelyek lehetővé tennék, hogy meghatározzuk, melyik perspektívát kell választanunk egy adott hely-

zetben. Alapvetően három stratégia között választhatunk, melyek a kontrasztív, a kizáró vagy a kombinatív perspektíván alapulnak:

- **K o n t r a s z t í v s t r a t é g i a**. Ennek a stratégiának az a lényege, hogy p-kontextus változatok csíráit hozza létre oly módon, hogy az egymásnak ellentmondó kijelentéseket tartalmazó p-kontextus változatokat rivális alternatívákként kezeli. Arra törekszik, hogy döntésre jusson köztük a rendelkezésünkre álló információk alapján.
- **K i z á r ó s t r a t é g i a**. Ezt a stratégiát a kontrasztív stratégia után alkalmazhatjuk, amikor már döntésre jutottunk a két kidolgozott rivális p-kontextus változat között. Célja az, hogy minél átfogóbb módon ellenőrizzük, hogy a kiválasztott p-kontextus változat kiterjeszhető-e úgy, hogy meg tudja magyarázni mindazokat a jelenségeket, amelyeket az elvetett rivális p-kontextus verzió meg tudott. Ez természetesen új problémák megjelenéséhez vezethet.
- **K o m b i n a t í v s t r a t é g i a**. Ez a stratégia a két rivális p-kontextus változatot nem riválisokként, hanem egy egész részeként kezeli, melyeket egyszerre kell fenntartani. A két egymás mellett létező, egy egységes egészet kitevő p-kontextus változatot fokozatosan ki kell dolgoznunk. Ilyen esetekben meg kell kísérelni két problémamentes p-kontextus változatot létrehozni. Ha ez sikerül, akkor a kiinduló problémát a két (eredetileg) rivális p-kontextus változat egyidejű, azonban szisztematikusan elkülönített fenntartásával oldjuk meg.⁵ Mindazonáltal ellenőrizni kell, hogy a két p-kontextus változat elkülönítése jól motivált-e.

A 2. ábra a plauzibilis érvelés legfontosabb fogalmainak kapcsolatát illusztrálja:

⁵ A „szuperpozíció” fogalmához l. Rescher és Brandom (1980: 10kk.).

2. ábra

4. (P)(c): A metaelméleti modell alkalmazása Zubizarreta (1982) érvelésére

A 3. szakaszban röviden összefoglalt p-modell fogalmaival rekonstruáljuk a 2. szakaszban bemutatott, egymásnak ellentmondó H és $\sim H$ hipotézis közötti viszonyt.

A kiinduló p-kontextus p -i n k o n z i s z t e n s, hiszen H és $\sim H$ inkonzisztens, és mindkettő rendelkezik (alacsony) kezdeti plauzibilitási értékkel. E plauzibilitási érték forrása egy analógia: vannak olyan nyelvek, amelyekben előfordul H , és olyanok, amelyekben $\sim H$ megfelelője (de a

Zubizarreta számára kezdeti ismert információk szerint nem egyazon nyelvben mindkettő).

Zubizarreta az első érvelési ciklusban a k o n t r a s z t í v s t r a - t é g i á t kísérli meg alkalmazni e probléma megoldására: rivalis alternatívákként kezeli H -t és $\sim H$ -t, és egy sor szintaktikai teszt segítségével megpróbál döntésre jutni közöttük.

I. Plauzibilis érvelés H mellett

Azt, amit Zubizarreta tesztnek nevez, a p -modell plauzibilis következtetések soraként rekonstruálja. Az első tesztnek az alábbi következtetés-sor felel meg:

- (a) Ha a spanyolban a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból,⁶ akkor a *Juan podría/debería visitar a María y Pedro también podría/debería* mondatok grammatikailag helyesek.

A Juan podría/debería visitar a María y Pedro también podría/debería mondatok grammatikailag helyesek.

A spanyolban a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból.

Az (a) következtetés esetében a premisszák plauzibilitási értékének forrása Zubizarreta szövege. Mindkét premissza plauzibilis, de nem bizonyosan igaz, hiszen az első nyelvészeti elemzést tartalmaz, a második pedig Zubizarreta mint anyanyelvi beszélő nyelvi intuícióján alapuló grammatikalitási ítélet.⁷ A premisszák és a konklúzió között nem áll fenn logikai következményreláció, azonban a premisszák kiegészíthetők latens háttérfeltevésekkel⁸ oly módon, hogy a kapott kijelentéshalmaz és a konklúzió között fennálljon a logikai következményreláció. Mivel a háttérfeltevések mindegyike rendelkezik plauzibilitási értékkel, ezért a konklúzió is plauzibilisnek tekinthető e következtetés mint (indirekt) forrás alapján. Ugyanez mondható el a (b) következtetésről is:

⁶ A „null-complement anaphora” fogalmához l. pl. Huang (2000: 5).

⁷ Ehhez l. pl. Schütze (1996).

⁸ Ilyen háttérfeltevések például a hasonló szerkezetű spanyol mondatok grammatikalitását állító kijelentések.

- (b) Ha a spanyolban a segédigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból, akkor a *Juan ha visitado a María y Pedro también ha* mondat grammatikailag helyes.

A Juan ha visitado a María y Pedro también ha nem helyes grammatikailag.

A spanyolban a segédigék igei csoportot alkotó komplementuma nem hagyható el oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból.

(a) és (b) konklúziójából kiindulva Zubizarreta az alábbi plauzibilis következtetést vonja le:

- (c) A spanyolban a főigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból.

A spanyolban a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból. (vö. (a) következtetés)

A spanyolban a segédigék igei csoportot alkotó komplementuma nem hagyható el oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból. (vö. (b) következtetés)

Ha a spanyolban a főigék és a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma elhagyható oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból, míg a segédigéké nem, akkor a módbeli segédigék úgy viselkednek a spanyolban, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

A módbeli segédigék úgy viselkednek a spanyolban, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

A (c) következtetés konklúziója egyértelműen alátámasztja *H*-t, és így növeli annak plauzibilitási értékét.

A második következtetéssor a negáció helyzetére vonatkozó premisszákra épül:

(d) Ha a tagadószó a módbeli segédige és az ige között áll a spanyolban, akkor a *Pedro podría/debería no contestar la carta* mondatok grammatikailag helyesek.

A *Pedro podría/debería no contestar la carta* mondatok grammatikailag helyesek.

A tagadószó a módbeli segédige és az ige között áll a spanyolban.

(e) Ha a tagadószó a segédige és az ige között áll a spanyolban, akkor a *Pedro ha no contestado la carta* mondat grammatikailag helyes.

A *Pedro ha no contestado la carta* mondat nem helyes grammatikailag.

A tagadószó nem állhat a segédige és az ige között a spanyolban.

(d) és (e) konklúziójából Zubizarreta a következő következtetésre jut:

(f) A tagadószó a főige és annak igei argumentuma között áll a spanyolban.

A tagadószó a módbeli segédige és az ige között áll a spanyolban.

A tagadószó nem állhat a segédige és az ige között a spanyolban.

Ha a tagadószó a főige és annak igei argumentuma között áll a spanyolban, és ugyanez igaz a módbeli segédigékre is, azonban nem állhat a segédige és az ige között, akkor a módbeli segédigék úgy viselkednek a spanyolban, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

A módbeli segédigék úgy viselkednek a spanyolban, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

Összevetve (c) és (f) konklúzióját, láthatjuk, hogy (f) konklúziója megerősíti (c) konklúzióját, hiszen mindketten alátámasztják *H*-t.

A harmadik tesztnek megfelelő következtetés a klitikumokra vonatkozik:

- (g) Ha a módbeli segédigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon, akkor a *Pedro puede/debe contestarla* mondatok grammatikailag helyesek.
A *Pedro puede/debe contestarla* mondatok grammatikailag helyesek.

A módbeli segédigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon.

- (h) Ha a segédigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon, akkor a *Pedro ha contestadola* mondat grammatikailag helyes.
A *Pedro ha contestadola* mondat nem helyes grammatikailag.

A segédigék nem engedik meg a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon.

(g)-ből és (h)-ből a következő plauzibilis következtetést kapjuk:

- (i) A főigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon.

A módbeli segédigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon.

A segédigék nem engedik meg a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon.

Ha főigék és a módbeli segédigék megengedik a spanyolban, hogy igei argumentumukhoz klitikum kapcsolódjon, míg a segédigék nem engedik meg, a módbeli segédigék úgy viselkednek, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

A módbeli segédigék úgy viselkednek a spanyolban, mint a főigék (és nem úgy, mint a segédigék).

Zubizarreta idézi Rizzi (1978)-at, aki azt állítja, hogy a módbeli segédigék az olaszban is úgy viselkednek számos szempontból, mint a főigék. Mindez azt jelenti, hogy *H* plauzibilitása ismét növekedett.

II. Plauzibilis érvelés ~H mellett

A *H* negációját alátámasztó első teszt p-modellbeli rekonstrukciója a következő:

- (j) Ha a módbeli segédigék megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk, akkor a *Pedro le pudo/debió hablar personalmente* és a *Gianni gli ha dovuto/potuto parlare personalmente* mondatok grammatikailag helyesek.

A Pedro le pudo/debió hablar personalmente és a *Gianni gli ha dovuto/potuto parlare personalmente* mondatok grammatikailag helyesek.

A módbeli segédigék megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk.

- (k) Ha a főigék megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk, akkor a *Pedro le prometió hablar personalmente* és a *Gianni gli ha promesso di parlare personalmente* mondatok helyesek.

A Pedro le prometeo hablar personalmente és a *Gianni gli ha promesso di parlare personalmente* mondatok nem helyesek grammatikailag.

A főigék nem engedik meg a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk.

(j) és (k) konklúziójából Zubizarreta azt kapja, hogy ~H plauzibilis:

- (l) A módbeli segédigék megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk.

A főigék nem engedik meg a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk.

Ha a módbeli segédigék megengedik a spanyolban és az olaszban, hogy klitikum kapcsolódjon hozzájuk, a főigék viszont nem, akkor a módbeli segédigék nem viselkednek főigeként az olaszban és a spanyolban.

A módbeli segédigék nem viselkednek főigeként a spanyolban és az olaszban.

A következő tesztnek megfelelő következtetések növelik ezt a plauzibilitási értéket:

- (m) Ha a módbeli segédigék megengedik a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban, akkor az *Estos libros se deberían/podrían comprar ya* és a *Questi libri si dovrebbero/potrebbero comprare già* mondatok grammatikailag helyesek.
Az *Estos libros se deberían/podrían comprar ya* és a *Questi libri si dovrebbero/potrebbero comprare già* mondatok grammatikailag helyesek.

A módbeli segédigék megengedik a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban.

- (n) Ha a főigék megengedik a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban, akkor az *Estos libros se prometieron comprar* és a *Questi libri si promisero di comprare* mondatok grammatikailag helyesek.
Az *Estos libros se prometieron comprar* és a *Questi libri si promisero di comprare* mondatok nem helyesek grammatikailag.

A főigék nem engedik meg a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban.

(m) és (n) konklúziójának felhasználásával az alábbi következtetést kapjuk, amely növeli $\sim H$ plauzibilitását:

- (o) A módbeli segédigék megengedik a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban.

A főigék nem engedik meg a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban. Ha módbeli segédigék megengedik a személytelen *si*-passzívot a spanyolban, illetve a személytelen *se*-passzívot az olaszban, míg a főigék nem, akkor a módbeli segédigék nem úgy viselkednek a spanyolban és az olaszban, mint a főigék.

A módbeli segédigék nem viselkednek főigeként a spanyolban és az olaszban.

(c), (f) és (i), valamint Rizzi eredményei növelik H kiindulási plauzibilitási értékét, mivel a 3. fejezet (i) pontjában elmondottak alapján e három következtetés és a más nyelvekkel fennálló analógia mint forrás együtt-

tesen magasabb plauzibilitási értéket kölcsönöz *H*-nak, mint amekkora a kezdeti (alacsony) plauzibilitási értéke volt. Az (l) és (o) következtetések viszont $\sim H$ -t teszik plauzibilissé, így $\sim H$ plauzibilitási értéke is növekedett kezdeti értékéhez képest.

Zubizarreta tesztheinek plauzibilis következtetések sorozataiként való rekonstrukciója azt mutatja ki, hogy a plauzibilis az érvelési folyamat során a *p*-kontextus *p*-inkonzisztenciája fokozódott: mindkét rivális hipotézis plauzibilitási értéke növekedett. Ez pedig azt jelenti, hogy a Zubizarreta által alkalmazott kontrasztív stratégia nem vezetett eredményre. Sem *H*, sem $\sim H$ feladása nem eredményez olyan *p*-kontextust, amelyik kevésbé problematikus volna, mint a kiinduló *p*-kontextus volt; így egyik említett megoldás sem lehet a kiinduló probléma feloldása.

Mivel a tesztek eredménye afelé mutat, hogy a két inkonzisztens hipotézis egyikét sem lehet feladni, ezen a ponton Zubizarreta új érvelési ciklust kezd, amelyben stratégiát vált, és a kombinatív stratégiát kíséri meg alkalmazni. *H* és $\sim H$ egyidejű fenntartása azonban logikai káoszhoz vezetne. Zubizarreta (1982: 138) észreveszi, hogy *H* és $\sim H$ alkalmazása nem ad hoc módon elkülöníthető egymástól az alábbi hipotézis segítségével:

- (S) Ha a módbeli segédigék nem viselkednek főigeként a (j)–(o)-ban említett jelenségekkel kapcsolatban, akkor nem viselkednek főigeként a következő jelenségek esetén sem: cleft-formation (hasított szerkezetek), right-node raising (jobbaldalicomópont-emelés), heavy-NP shift (vö. Zubizarreta 1982: 138), *Wh*-movement (kérdőszómozgatás), null-complement anaphora (igei csoportot alkotó komplementum elhagyása oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból) vagy a tagadószó helye.

S-t két plauzibilis következtetéssel támasztja alá:

- (p) Ha *S*, akkor a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma nem hagyható el a spanyolban oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból, amennyiben klitikum kapcsolódik hozzájuk. Ha a módbeli segédigék igei csoportot alkotó komplementuma nem hagyható el a spanyolban oly módon, hogy a komplementum rekonstruálható az előző tagmondatból, amikor klitikum kapcsolódik hozzájuk, akkor a *Juan*

podría/debería visitar a María y Pedro también la podría/debería mondatok nem helyesek grammatikailag.

A Juan podría/debería visitar a María y Pedro también la podría/debería mondatok grammatikailag nem helyesek.

S

- (q) Ha *S*, akkor a tagadószó nem állhat a módbeli segédige és az ige között a spanyolban, amennyiben a módbeli segédigéhez klitikum kapcsolódik.

Ha a tagadószó nem állhat a módbeli segédige és az ige között a spanyolban, amikor a módbeli segédigéhez klitikum kapcsolódik, akkor a *Juan la podría/debería no contestar* mondatok grammatikailag nem helyesek.

A Juan la podría/debería no contestar mondatok grammatikailag nem helyesek.

S

Mivel (p) és (q) minden premisszája és látens háttérfeltevése plauzibilis vagy bizonyosan igaz, ezért a konklúziójuk is plauzibilis.

A második argumentációs ciklus eredménye egy módosított p-kontextus változat, amely a p-inkonzisztencia mindkét tagját tartalmazza – azonban oly módon, hogy *S* segítségével szisztematikusan elvannak különítve két p-kontextus változatba: ha a módbeli segédigéhez klitikum kapcsolódik, vagy ha a módbeli segédige *se*-passzívban áll, akkor nem viselkedik főigeként; minden más esetben viszont főigeként viselkedik (l. Kertész 2011).

Ez a megoldás a *H* és a $\sim H$ közötti ellentmondás feloldásának tekinthető, melyet Zubizarreta az alábbi módon foglal össze (l. az 1. ábrát is):

- (R) A módbeli segédigék argumentumhellyel rendelkező predikátumok és igemódosító igei affixumok (adjunct-predicates, l. Zubizarreta 1982: 3). Ha a módbeli segédigéhez klitikum kapcsolódik vagy *se*-passzívban van, akkor nem viselkedik főigeként; minden más esetben azonban főigeként viselkedik.

Az *R*-re alapozott megoldás azért tekinthető a kiinduló p-inkonzisztencia feloldásának, mert – legalábbis az (a)-(q)-ban felhasznált adatok alapján – problémamentes p-kontextust eredményez. Nem vezet logikai káoszhoz, hiszen a két egymásnak ellentmondó hipotézist szisztematikusan elkülönítjük egymástól. A nyelvi adatok széles körét képes megmagyarázni, és

nem kerül ellentmondásba azokkal az adatokkal, amelyekkel a H -t, illetve $\sim H$ -t önmagában, a másikkal feladásával megtartó megoldások kerülnek. Ezért a H és $\sim H$ közötti inkonzisztencia tolerálása az elméletalkotási folyamat konstruktív lépéseként értékelendő. Ez a stratégia azonban csak szigorú feltételek mellett alkalmazható: akkor, ha az ellentmondás két tagját tartalmazó p -kontextus változat elkülönítése *s z i s z t e m a t i k u s* és *j ó l m o t i v á l t*.

5. Befejező megjegyzések

A p -modell több okból is alkalmas lehet arra, hogy metaelméleti megalapozást nyújtson a nyelvészetben előforduló ellentmondások egy átfogó tipológiája és kezelésük módszertana számára. Először is, mivel a p -modell a nyelvészeti elméletalkotást problémamegoldási folyamatként értelmezi, számot tud adni az ellentmondások folyamatos megjelenéséről és az elméletalkotási folyamatban betöltött funkciójáról. Másodszor: a p -modell az inkonzisztenciákat nem izoláltan értékeli, hanem a p -kontextus részeként, amely minden elérhető információt felölel. Harmadszor: lehetővé teszi, hogy megkülönböztessük az inkonzisztencia több típusát. Az egymásnak ellentmondó hipotézisek elkülönítés nélküli fenntartása – melyet *e r ő s e l l e n t m o n d á s n a k* nevezünk (vö. Rescher és Brandom 1980) – elfogadhatatlan. Mindenképpen el kell kerülnünk, mivel logikai káoszhoz vezet. Az *i d e i g l e n e s e n t o l e r á l h a t ó g y e n g e e l l e n t m o n d á s o k a t*, melyek két inkonzisztens kijelentés ad hoc, nem jól motivált szétválasztásán alapulnak, az adott hipotézis melletti és elleni érvekkel együtt kell értékelni. Mivel további p -kontextus változatok kidolgozását motiválják, ezért konstruktív szerepük lehet az elméletalkotási folyamatban. Az eltérő feltételek, eltérő kontextus alapján elfogadott állítások között fennálló *t a r t ó s a n t o l e r á l h a t ó g y e n g e e l l e n t m o n d á s o k* esetében az ellentmondó kijelentések szétválasztása *s z i s z t e m a t i k u s* és *j ó l m o t i v á l t*. Ezek a nyelvészeti elméletalkotás konstruktív eszközei, mivel lehetővé teszik komplex, bonyolult szituációk leírását és reprezentációját anélkül, hogy információt veszítenénk.

Irodalom

- Huang, Y. (2000). *Anaphora. A cross-linguistic study*. Oxford: Oxford University Press.
- Kertész A. (2011). Az episztemológiai tolerancia elve az elméleti nyelvészetben. *Magyar Nyelv* 107/2, 129–146.

-
- Kertész, A. – Rákosi, Cs. (2012). *Data and evidence in Linguistics. A plausible argumentation model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meheus, J. (szerk., 2002). *Inconsistency in science*. Dordrecht: Kluwer.
- Meheus, J. (2002). Preface. In: Meheus (szerk.), vii–ix.
- Nickles, T. (2002). From Copernicus to Ptolemy. Inconsistency and method. In: Meheus (ed.), 1–33.
- Pólya Gy. (1989). *A plauzibilis következtetés*. Budapest: Gondolat.
- Pólya Gy. (1994). *A gondolkodás iskolája*. Budapest: Typotex.
- Popper, K.R. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K.R. (1997 [1934]). *A tudományos kutatás logikája*. Budapest: Európa.
- Rescher, N. (1973). *The coherence theory of truth*. Oxford: Clarendon Press.
- Rescher, N. (1976). *Plausible Reasoning*. Assen, Amsterdam: Van Gorcum.
- Rescher, N. (1987). How serious a fallacy is inconsistency? *Argumentation* 1, 303–316.
- Rescher, N. – Brandom, R. (1980). *The logic of inconsistency*. Oxford: Blackwell.
- Rizzi, L. (1978). A restructuring rule in Italian syntax. In: Keysar, S.J. (szerk.): *Recent transformational studies in European languages*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Schütze, C.T. (1996). *The empirical base of Linguistics. Grammaticality judgments and linguistic methodology*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Zubizarreta, M.L. (1982): *On the relationship of the lexicon to syntax*. Ph.D. Diss., Cambridge, Mass: MIT.